

A MENNYEI KIRÁLYSÁGTÓL A LIBERÁLIS DEMOKRÁCIÁIG

KIS-JAKAB DÓRA

RAWLS John: *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith: with "On My Religion"*. Harvard University Press, 2009. 277 o.

A liberális államot általában úgy képzelik el, mint ami nem foglal állást vallási kérdésekben. A közvélekedés szerint a liberális gondolkodók a vallással kapcsolatban legalábbis semlegesek, de szélsőséges esetben akár vallásellenesek is lehetnek. Mindezek alapján meglepő lehet a liberalizmus egyik meghatározó alakjának, John Rawlsnak egy nemrég felfedezett ifjúkori írásával szembesülni. Rawls szakdolgozatát ugyanis mélyen átítatják a vallásos gondolatok, a szöveget olvasva egyértelművé válik a szerző komoly hitbéli elkötelezettsége.

A Thomas Nagel által szerkesztett, *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith* (Rövid vizsgálódás a bűn és a hit jelentéséről) címen kiadott kötetben két olyan írás szerepel, amelyeket Rawls életében legfeljebb néhány ember ismerhetett. A két szöveg témájában hasonló, mindkettő a keresztény vallással kapcsolatos, ám míg az elsőt Rawls nagyon fiatalon írta, addig a második csupán néhány évvel 2002-ben bekövetkezett halála előtt született.

Az első, nagyobb terjedelmű írás a kötetben John Rawls szakdolgozata, amelyet 1942. decemberében adott le a Princeton Egyetem Filozófia Tanszékén. A dolgozatnak az *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith: An Interpretation Based on the Concept of Commu-*

nity (Rövid vizsgálódás a bűn és a hit jelentéséről: A közösség fogalmára alapozott értelmezés) címet adta. Ugyan a szakdolgozattal Rawls jó eredményt ért el – a maximálisan megszerezhető 100 pontból 98 pontot kapott a dolgozat bírálóitól – ám a későbbiekben soha nem említette ezt a művet, nem hivatkozott rá és létezéséről senkinek sem volt tudomása. A helyzet egészen addig nem változott, amíg nem sokkal Rawls halála után Eric Gregory rá nem bukant a dolgozatra a Princeton Egyetem könyvtárában. Gregory felismerte az írás jelentőségét, és megjelentetett róla egy tanulmányt *Before the Original Position: The Neo-Orthodox Theology of the Young John Rawls* (Az eredeti helyzet előtt: Az ifjú John Rawls neortodox teológiája) címen.

Gregory később megkereste Rawls özvegyét azzal az ötlettel, hogy publikálják a szakdolgozatot. A kiadás kérdése felvetett bizonyos nehézségeket, hiszen egyértelmű volt, hogy Rawlsnak magának a szöveg megjelentetése sohasem állt szándékában, és minden bizonynyal ellenezte volna a kiadását. Végül, a szöveg értékeit figyelembe véve, mégis az a döntés született, hogy könyv formájában publikálják az írást.

Végül a kiadásra került kötet nem csak a szakdolgozat szövegét tartalmazta, hanem egy másik olyan írást is, amelyet Rawls a dolgozathoz hasonlóan nem a nagyközönségnek szánt. Az 1997-ben írt, rövid terjedelmű, igen személyes hangvételű *On My Religion* (Vallásomról) Rawls saját vallási nézeteinek változását mutatja be. Az írásban Rawls utal arra,

[Phronesis]

hogy a Princeton Egyetemen töltött utolsó két évében komolyan foglalkoztatni kezdte a teológia és a keresztény doktrínák, sőt még azt is fontolgatta, hogy a továbbiakban teológiát fog tanulni.

Ezt azonban elhalasztotta, és helyette a háborús szolgálatot választotta. A második világháborúban tapasztaltak azonban saját bevétele szerint mélyen megváltoztatták vallási nézeteit. Három eseményt emel ki, melyek meghatározták ezt a fordulatot: egy lutheránus lelkipásztor buzdításnak szánt hamis prédikációját, egy közeli barátjának értelmetlen halálát, és azt, amikor tudomást szerzett a holokausztról. Rawls lehetetlennek találta összeegyeztetni ezeket a megrázó eseményeket egy végtelenül jó és mindenható Isten képével. A szövegben azt állítja, hogy Isten létezésébe vetett hite ugyan nem rendült meg, de a kereszténység fő tanításait ezután nem tudta elfogadni. [262-3] Az írás alapján világosan nyomon követhetjük, hogy hogyan távolodott el Rawls a keresztény vallástól.

A Nagel által szerkesztett kötetben tehát egyaránt olvashatjuk Rawls korai elképzeléseit a vallással kapcsolatban és azt is, hogy mi volt a személyes oka annak, hogy ezen elképzelései egy részét feladta. Kérdéses maradhat azonban, hogy mindez hogyan illeszthető be a rawlsi életmű egészébe, amelynek központjában nem vallásos gondolatok, hanem a politikával kapcsolatos filozófiai elképzelések állnak. A szakdolgozatot olvasva úgy tűnik, hogy az itt megfogalmazott elmélet nem teljesen idegen Rawls későbbi elképzeléseitől, egyértelműen látszik azonban az is, hogy Rawls a hasonló problémákra egészen más szemszögből tekint itt, mint későbbi műveiben.

Minden bizonnyal kezelhetnénk úgy is a szakdolgozat szövegét, mint a későbbi nagy filozófus korai, kiforratlan írását, amely színvonalában és gondolatai mélységében meg sem közelíti a későbbi műveket. Ezt az olvasatot látszik alátámasztani az a tény is, hogy Rawls egész életében hallgatott szakdolgozatról, vagyis valószínűleg nem tartotta azt relevánsnak későbbi elmélete szempontjából.

A szakdolgozatot olvasva azonban sok későbbi rawlsi gondolat csírájára is ráismerhetünk. Ha pedig a szövegnek ezt az oldalát hangsúlyozzuk, akkor a benne megfogalmazott elképzelések fontosak lehetnek mindenki számára, aki jobban meg szeretné érteni, honnan indult, milyen talajból nőtt ki Rawls politikai elmélete.

A kötetben bevezetesként szereplő két írás e problémák megértésében segíti az olvasót. A Thomas Nagel és Joshua Cohen által jegyzett bevezető egyrészt a könyv fentebb részletezett keletkezési körülményeibe nyújt betekintést, másrészt igyekszik olyan pontokat is megmutatni, amelyek közösek Rawls korai írásában és a későbbi, érett műveiben. A szakdolgozat, bár elsősorban teológiai kérdésekkel foglalkozik, ezeket olyan kontextusban tárgyalja, hogy azok a politikai filozófia szempontjából is relevánsak lehetnek. Robert Merrihew Adams pedig Rawls korai gondolatainak vallási, vallásfilozófiai háttérét elemzi. Mindkét szöveg segít abban, hogy a szakdolgozatban kifejtett gondolatokat elhelyezhessük egyrészt a későbbi rawlsi rendszerben, másrészt pedig a szélesebb vallásfilozófiai kontextusban.

A bevezetésben Nagel és Cohen öt olyan gondolatot emel ki, amely Rawls későbbi műveiben fontos szerepet kap. Az első kapcsolódási pont az lehet, hogy Rawls a moralitást egy közösségben nem egy magasabb jó elérésére való törekvésként határozza meg, hanem a személyek közötti kapcsolatok által. A *Brief Inquiry*-ben Rawls különös hangsúlyt fektet a személyközi viszonyok elméletének bemutatására. Nézete szerint a világban lévő dolgok között kétféle kapcsolatot különböztethetünk meg. A személyes viszony két személy, az Én és a Te között áll fenn, közösségi jellegű. Ez a kapcsolat mindkét oldalon aktív, valamint szoros összefüggésben van az összes többi személyes kapcsolattal. Rawls leszögezi, hogy a személyes viszonyok nem felcserélhetőek, vagyis mindegyik ilyen kapcsolat egyedi. Ezeket a kapcsolatokat személyes érzelmek, a szeretet, a közösségi érzés vagy a gyűlölet, a büszkeség, az irigység mozgatja.

[P h r o n e s i s]

Így aztán a személyes viszony kétféle lehet. Az igazi közösségi viszony az, ha a személyes kapcsolatot a közösségi érzés határozza meg. A másik esetben a büszkeség a meghatározó, ekkor viszont a két ember viszonya aszimmetrikus. A kapcsolat ebben az esetben közösségellenes lesz, amely Rawls számára a teológiai nyelvezetben a bűnössel egyenértékű.

Ezen kívül Rawls feltételezi a természetes viszonyt, amelyet gyakorlatilag a személyes kapcsolattal szembeállítva ábrázol, mint egy személyiség és egy tárgy közötti, vágyakra alapuló, váltható relációt. [114-8]

Úgy tűnik, hogy már ebben a korai művében fontosnak tartotta Rawls azt, hogy az egyének közti viszonyok kiegyensúlyozottak legyenek, hogy az egyik ember ne kerülhessen domináns helyzetbe egy másik ember kárára. Nagel rámutat arra is, hogy Rawls későbbi műveiben megjelenő egyenlőség elképzelése már jól láthatóan jelen van a büszkeségről alkotott fentebb vázolt elméletben is. Ez a személyes viszony eltorzított változata, amely feltételez egy felsőbbrendű és egy alárendelt felet.

[16-7] Itt újabb kapcsolódási pontot találunk a korai írás és a későbbi művek közt: a hierarchia, az alá-fölérendeltségi viszony elutasítását, az emberek közötti egyenlőség kiemelt értékének hangsúlyozását.

Rawls legjelentősebb érett művében, *Az igazságosság elméletében* feltételezett tudatlanság fátyla éppen olyan hipotetikus eszköz, amely segít kizárni a társadalmi és a természeti esetlegességeket, egyenlőtlenségeket akkor, amikor a szerződő felek megegyeznek az

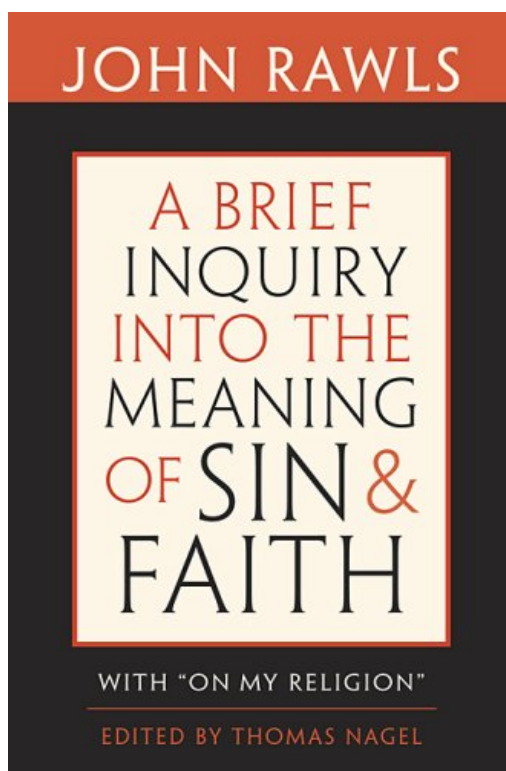
igazságosság alapelveiről. A tudatlanság fátyla eltakarja előlük a társadalomban betöltött pozíciójukat, képességeiket, a jóra vonatkozó felfogásukat és még egy sor esetleges tulajdonságot, hiszen így senki nem kerülhet jobb helyzetben ezen adottságai alapján. Így a felek viszonya teljesen szimmetrikus lesz. Az az állapot, amelyet érett művében Rawls ideálisnak tart az igazságosság alapelveinek megállapítására, éppen ellentétesnek tűnik azzal a viszonyal, amelyet a *Brief Inquiry*-ben bűnös,

a büszkeség által meghatározott, aszimmetrikus kapcsolatként jellemzett.

Nagel szerint közös továbbá a *Brief Inquiry*-ben és a későbbi művekben annak az elképzelésnek az elutasítása is, amely feltételezi, hogy a közösséget egoista individuumok szerződése vagy alkudozása által hozták létre. Rawls e korai művében bírálja a szerződéselméleteket, ezek között is elsősorban Hobbes leírását a társadalom létrehozásáról. Rawls itt ezeket az elméleteket úgy fogja fel, mint amelyek az egyéneket alapvetően nem társadalmi, hanem önző lényként gondol-

ják el, akik csak azért hoznak létre alkudozás útján közösséget, mert ettől kölcsönösen előnyöket remélnek. [126] Rawls azonban ebben a korai írásában olyan antropológiai elképzelést fejt ki, amely nem egyeztethető össze egy ilyen felfogással.

Rawls ugyanis a *Brief Inquiry*-ben megkülönbözteti az embert mint individuumot és mint személyt. Úgy gondolja, hogy minden személy individuum is, de nem minden individuum személy. Az individuum ebben az

[Phronesis]

esetben jelenthet bármilyen független, elhatárolt egységet, embereket, növényeket, állatokat egyaránt. A személy valami több ennél, Rawls a lélekkel rokonítja. [111] Az ember mint személy több pusztán testi és mentális folyamatainak összességénél. Rawls elképzelése szerint a személy nem létezik az előtt, hogy az ember belépne a társadalomba. Így azonban lehetetlen, hogy az egyén bármit is vigyen belépésekor a közösségbe. [126] Ez az egyik kifogása a szerződéselméletekkel szemben.

Másik ellenvetése szerint az igazi társadalmat nem alapíthatjuk meg alkudozás alapján. Az alkudozást Rawls az embert és Istent, valamint embert és embert elválasztó egyik korlátnak látja, amely a bizalom és hit hiányából fakad, és célja az, hogy önmagunk védelme érdekében megkössük a másik felet. Az alkudozás oka a félelem, amelyet Rawls a legönközpontúbb, így az egyént a társadalomtól a leginkább eltávolító érzelmeknek tartja. Szerinte a félelemre felépített közösség a legnyilvánvalóbban Hobbesnál jelenik meg, aki a társadalmat olyan emberek társulásaként fogja fel, akik alapvetően nem is társadalmi lények. Ezek az emberek a társadalmat nem önértékként kezelik, hanem eszköznek tekintik saját céljaik elérése érdekében. Annak oka, hogy társulnak egymással, egyedül az egymástól való kölcsönös félelem. John Rawls szerint azonban az így létrejött társulás valójában nem is tekinthető igazi társadalomnak. [227-9]

Ha feltételezzük, hogy van valamiféle kapcsolat Rawls ezen korai írása és az érett írások gondolatai között, problémát jelenthet az a tény, hogy később Rawls saját elméletét az igazságos társadalom létrehozásáról a szerződéselméletek hagyományába sorolja, azok továbbfejlesztett és magasabb szintre emelt változatának tekinti.

Nagel szerint azonban *Az igazságosság elméletében* a tudatlanság fátyla mögötti szerződést más értelemben kell elgondolnunk. Az elmélet lényeges pontja itt az, hogy megmutassa az egyének egyenlő szabadságát és a méltányosság értékét. A méltányosságként

felfogott igazságosság nem alkudozáson alapul, a társadalom alapjait szolgáló intézményeket nem eszközként, hanem önértékként fogadják el a társadalmat létrehozó egyének. [13-14] *Az igazságosság elméletében* Rawls utal arra, hogy az ember társas hajlamából következően a társas kapcsolatok kialakítása nem csak eszköz. A társadalmi unió alapját az emberek közös végcéljai és az önmagukért becsült közös törvények adják, a közösségi életforma pedig önértékként jónak tekinthető.

Az utolsó közös pont, amelyet a bevezető szerzői említenek az, hogy Rawls mind korai, mind későbbi írásaiban elvetette az érdem szerepét a társadalom strukturálásában. Ez a szakdolgozatban a peláguszi elképzelés kritikájaként jelenik meg: Rawls úgy gondolja, hogy az ember nem érdemelheti ki a megváltását – a szakdolgozat gondolatrendszerében ez azt jelenti, hogy a közösségből kiszakadt személyt Isten újraintegrálja a közösségbe. Úgy gondolja, hogy az egyén érdemei nem esnek latba sem Isten, sem az igazi közösség tagjai előtt. Rawls kifejti, hogy ennek oka az, hogy ezeket az érdemeiket az emberek nem maguk szerzik, hanem ajándékként kapják azokat – így ezek valójában nem saját jogon kiérdemelt előnyök.

Az a gondolat, hogy az alapvető társadalmi előnyöket egy igazságos társadalomban nem oszthatják el az érdemnek megfelelően, fontos szerepet kap *Az igazságosság elméletében*. Az érdem alapján való elosztást itt azon az alapon utasítja el Rawls, hogy akiknek több jutott bizonyos javakból, vagy akiknek szerencsésebb a társadalmi helyzetük, azok nem érdemeik alapján kerültek előnyösebb pozícióba, hanem csak a véletlen és külső körülmények folytán. Ezeket az előnyöket tehát Rawls felfogása szerint az emberek nem kiérdemlik – hanem csakis a szerencse és a véletlen határozza meg eloszlásukat.

Rawls tehát mind szakdolgozatában, mind későbbi műveiben hangsúlyozta, hogy az érdem valójában nem az egyén saját érdeme, hanem tőle független és rajta kívül álló körülményekből származik. Arról, hogy az ember boldogulását komolyan meghatározza az

[P h r o n e s i s]

önkényes szerencse, két tragikus esemény kapcsán már nagyon fiatalon megbizonyosodhatott. Rawls két öccse ugyanis olyan betegségekben – egyikük diftériában, a másik pedig tüdőgyulladásban – hunyt el, amelyeket tőle kaptak el, és amelyekből Rawls maga teljesen felgyógyult.

Az eddigiek alapján látható, hogy Rawls fontosabb elképzeléseinek alapjai már ebben a korai írásban feltűnnek, csupán itt a később politikai és etikai szempontból vizsgált kérdéseket vallási és etikai nézőpontból veszi szemügyre. Van azonban egy alapvető különbség is, egy törés a rawlsi életmű egészében, amelyet Rawls vallásos dogmákba vetett hitének fentebb részletezett megrendülése magyarázhat.

A *Brief Inquiry*-ben olvasható gondolatmenet szerint az embert Isten azáltal váltja meg, hogy kiszakítja a magányosságból, amelybe a bűn (itt mint közösségellenes erő) által került. Rawls szerint az ember ekkor valóban megérti saját alapvetően közösségi természetét, és azt, hogy minden, amit eddig saját érdemének tartott, valójában ajándék, amelyet Istentől kapott. Így válik lehetővé egy olyan, Rawls által igazi közösségnek tartott közösség megalapítása, amelyet a hit tart össze, és amely nem veszi figyelembe tagjainak érdemét, hiszen a személyek tisztában vannak azal, hogy valójában mindent Istentől kaptak. [238-41] Míg a bűnt a közösségből való kiszakadásként, addig a megtérést a közösségbe való visszatérésként írja le. Úgy gondolja, hogy a hitből nő ki a keresztényi szeretet, amely Isten alatt összeköti a közösséget. [243]

Rawls tehát korai írásában úgy gondolta, hogy a keresztény hit önmagában az a szervezőerő, amely összetartja az igazi közösséget és meghatározza azt, hogy az embereknek miként kell viszonyulniuk egymáshoz. Kijelenti, hogy a társadalom ily módon való szervezése a teremtés végső céljához, a Mennyei Királyság megalapításához vezet. [245-6] Az egész világ berendezkedését úgy gondolja el – feltételezi a keresztény Isten létezését, a keresztény dogmák igazságát – mint ami megfelel ennek a leírásnak, vagyis saját nézőpontját

tartja abszolút mértékben helyesnek. Az így felfogott társadalomban élő emberek valóban egy közös célra, jelen elképzelés szerint a világ végső céljára, a Mennyei Királyság eljövételére törekednének. A szentek közösségében nincs szükség igazságosságra, politikára, mivel nincsenek ütköző érdekek, az embereknek egy közös végcélja van.

Itt fel sem vetődik a vélemények, a vallások, a jóról alkotott eltérő elképzelések pluralizmusának lehetősége. Rawls azonban később eltávolodik a keresztény vallás nézőpontjától, a vallást csak mint a világ egy elemét, nem pedig abszolút értelemben vett szervezőerjét tekinti. Későbbi műveiben a vallás tételeit nem tartja kötelező érvényű, mindenkire érvényes igazságoknak. Ez a felfogás pedig már megadja a vélemények pluralizmusának lehetőségét.

Az *igazságosság elméletében* alapvetésként fogja fel azt, hogy az emberek különböző végcélok elérésére törnek, hogy a jóról eltérő véleménnyel rendelkeznek, és éppen ezeket az elképzeléseiket vetik le a tudatlanság fátyla mögötti választás idejére. Rawls ugyan úgy gondolja, hogy ha nem ismerik ezeket a preferenciáikat, akkor igazságosabb módon tudnak dönteni a mindenkit érintő kérdésekben – de egyértelmű, hogy Rawls szerint alapvetően mindenki rendelkezik ilyen különböző, és gyakran egymásnak ellentmondó preferenciákkal.

A vallásos hit tehát elvesztette kitüntetett, társadalomszervező szerepét, ám Rawls elismeri, hogy a háttérbe szorulva is meghatározhatja az emberek egyéni, saját meggyőződését. Úgy gondolja, hogy a demokráciában az ésszerű pluralizmus uralkodik – az emberek különböző, akár ellentétes doktrínákban hihetnek mindaddig, amíg azok nem kerülnek összeütközésbe a társadalom alapelveivel.

A *The Idea of Public Reason Revisited* (A nyilvános ész fogalmának újraértelmezése) című írásában például Rawls elkülöníti a nyilvános politikai fórumot és azt, amit ő háttérkultúrának nevez. A háttérkultúra a civil társadalom kultúráját, többek között a különböző vallásokat is magába foglalja. A háttér-

[Phronesis]

kultúrában Rawls megengedi a vélemények, elképzelések pluralitását, ám hangsúlyozza, hogy egy igazságos demokráciában egyik elképzelésnek sem lehet hegemoniája, például egyik vallás sem magasodhat a többi fölé. Kiemeli azt, hogy egy demokratikus államban szükséges az államhatalom és az egyház szétválasztása, és úgy gondolja, hogy ez éppúgy szolgálja a vallás, mint a szekuláris kultúra védelmét.

Ez a felfogás komoly törésnek tűnik a szakdolgozat gondolataihoz képest. Természetesnek tűnik azonban, hogy miután Rawls szembesült azzal, hogy az igazságról és igazságosságról alkotott elképzeléseit nem alapozhatja a keresztény vallás tanaira, máshol igyekezett megtalálni az alkalmas alapelveket. Így fordult Rawls a teológiától a politika felé. Olyan igazságosságelméletet igyekezett kidolgozni,

amely nem a hitre támaszkodik, hanem az igazságosság olyan alapelveire, amelyeket ésszerű emberek a jóról alkotott sajátos koncepcióik mellőzésével, egy általános, de mégis emberi nézőpontból hoznának meg.

Összegzésképpen annyit megállapíthatunk, hogy a Thomas Nagel által szerkesztett kötetbe került írások nem tartoznak sem a legjobb, sem a legfontosabb Rawls-művek közé, jelentőségük mégis túlmutat azon, hogy pusztán életrajzi adalékként, érdekességként tekintsünk rájuk. Biztosak lehetünk abban, hogy mind a szakdolgozat, mind a vallomás megkerülhetetlen hivatkozási ponttá fog válni a rawls-i politikafilozófia kutatói számára. Nem is alaptalanul, hiszen – ha máshoz nem is – Rawls gondolkodói habitusának és motívumainak megértéséhez értékes hozzájárulást jelent mindkét szöveg.